

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

INTERNATIONAL LEGAL BASIS OF MIGRATION POLICY: CRIMINOLOGICAL ANALYSIS

Юзіков Г.С., аспірант кафедри
адміністративного і кримінального права

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті представлено аналіз міграційної політики, яка є характерною для більшості розвинених країн. Визначено основи політики в міжнародному праві на прикладах держав Західної, Північної та Південної Європи. Дано поняття міграційної політики – це заснована на міжнародних гуманістичних засадах і традиційних цінностях людства діяльність системи формальних і неформальних соціальних інститутів суспільства, яка спрямована на забезпечення прав мігрантів із метою оптимального функціонування цілісної системи прав людини на міжнародному й національному рівнях. Визначено два рівні підходів до вивчення контролю над міграцією: міжнародний і національний. На першому рівні (міжнародному) міграційна політика розглядається в контексті міжнародних відносин. Контроль над міграцією інтерпретується як структурна потреба, яка виходить із невідповідності між відкритими державними утвореннями, що характеризуються глобальним характером ринкових сил, і закритими державними утвореннями, що мають територіальні межі. На другому рівні (національному) визначено внутрішні чинники, які формують і визначають конкретну міграційну політику відповідних держав.

Автором статті виділено відмінності між статусом біженця та особою, якій надається притулок, відповідно до конвенційних норм.

Для розкриття сутності державної міграційної політики країн Західної, Північної та Південної Європи проаналізовано нормативно-правові основи регулювання міграційних потоків, які складаються з нормативно правових актів. До них входять конституції, закони й підзаконні акти різних країн Європи. Автор у своїй науковій роботі розглянув міграційну політику Бельгії, Великобританії, Німеччини, Данії, Іспанії, Норвегії, Фінляндії та Франції.

Наведено основоположні угоди, які відіграють важливу роль у регулюванні міграційної політики. Зазначені угоди вплинули на розвиток співробітництва між державами – членами Європейського союзу у сфері міграції та безпеки. Вони також визначили формування єдиної політики щодо міграції громадян між державами – членами Європейського союзу й іншими країнами.

Ключові слова: глобалізація, міграційні процеси, міжнародна політика, злочини, ринок праці, біженці, національна безпека.

The article presents an analysis of migration policy, which is typical for most developed countries. The basics of politics in international law, on the examples of Western, Northern and Southern Europe, are determined. The concept of migration policy is given. It is based on international humanistic principles and traditional human values, the activity of the system of formal and informal social institutions of society, which is aimed at ensuring the rights of migrants in order to optimally function of the integrated human rights system at the international and national levels. Two levels of approaches to the study of migration control are identified: international and national. At the first level (international) migration policy is considered in the context of international relations. Migration control is interpreted as a structural need that arises from the mismatch between open and globally characterized market forces and closed, territorially bounded state entities. At the second level (national), the internal factors that shape and determine the specific migration policy of the respective states are identified.

The author of the article highlights the differences between refugee status and a person granted asylum in accordance with conventional norms.

In order to reveal the essence of the state migration policy of the countries of Western, Northern and Southern Europe, the normative-legal bases of regulation of migration flows, which consist of normative legal acts, are analyzed. These include the constitutions, laws and regulations of various European countries. In his scientific work, the author considered the migration policy: Belgium, Great Britain, Germany, Denmark, Spain, Norway, Finland and France.

The basic agreements that play an important role in regulating migration policy are presented. These agreements have influenced the development of cooperation between the member states of the European Union in the field of migration and security. They also defined the formation of a unified policy on migration of citizens between the member states of the European Union and other countries.

Key words: globalization, migration processes, international politics, crimes, labor market, refugees, national security.

Правове регулювання відносин із запобігання злочинності в контексті міграційних процесів і проблемні аспекти, що із цього виникають, є дуже важливою темою. Окремі питання, що складають цю тему, є об'єктами дослідження кримінального, кримінально-виконавчого, міжнародного права, кримінології та інших галузей права. Це зумовлено декількома факторами: по-перше, інтенсивна глобалізація в епоху розвинутих інформаційних технологій є природним явищем, яке нерозривно пов'язано з міграцією; по-друге, для відповідального й адекватного реагування на міграційні процеси державі потрібно зрозуміти, чи дійсно між криміногенним становищем у країні й міграційними процесами є взаємозв'язок; по-третє, правовий статус особи мігранта є досить складним і невизначеним, що потребує відповідного вивчення фахівцями різних галузей.

Питання міграційної політики, вивчення похідних проблем постійно привертає увагу науковців. Серед низки наукових досліджень необхідно відзначити праці С.М. Гусарова, О.В. Капітона, О.В. Кислиціної, Г.В. Колева, А.Т. Комзюка, Я.Ю. Кондратьєва, О.Ю. Салманової, О.А. Малиновської, В.І. Олефіра, О.Г. Пуригіної,

Ю.І. Римаренка, О.С. Сухова й інших. Досить активно проблеми міграції та її впливу на криміногенне становище в країні розглядаються зарубіжними вченими М. Баганха, Д. Паулем, С. Кстелс, С. Міллером, Дж. Хіпп, Г. Шарлотте, Л. Мишел та іншими.

Метою статті є дослідження правового регулювання запобігання злочинності в контексті міграційних процесів на основі кримінологічного аналізу зарубіжного законодавства й пошуку шляхів створення безпечного середовища.

Сучасні процеси економічної, політичної та культурної інтеграції породжують велику кількість неоднорідних явищ, серед яких значне місце посідає міграція. Водночас міграція має як позитивний вплив на внутрішній стан країни (економічний – шляхом збільшення трудової сили; культурний – інтеграція та оновлення культури), так і негативний (загострення криміногенної ситуації в державі, формування реальної небезпеки певних сфер і секторів).

Права людини, їх забезпечення безпосередньо залежать від свідомої, цілеспрямованої державної політики на міжнародному й національному рівнях, діяльності неурядових громадських організацій, які базуються на визнанні

й безумовній самоцінності людини, наявності специфічних інтересів і потреб, а також які створюють необхідні соціально-економічні, політичні, морально-психологічні, ідеологічні умови для життя та розвитку. Водночас інтегративна роль міжнародної політики проявляється в її двовекторності: інтеграції надбань і досягнень різноманітних наук; розробці конкретних заходів із запобігання злочинності, які поєднують наукові висновки й практику їх запровадження та реалізації як на міжнародному, так і на національному рівнях.

Під міжнародною міграційною політикою необхідно розуміти засновану на міжнародних гуманістичних засадах і традиційних цінностях людства діяльність системи формальних і неформальних соціальних інститутів суспільства, спрямовану на формування та реалізацію основних завдань, напрямків і засобів забезпечення реалізації прав мігрантів із метою оптимального функціонування цілісної системи розвитку й захисту прав людини на міжнародному й національному рівнях.

Міграційна політика на світовому рівні розробляється та реалізується в деклараціях, конвенціях, інших актах, прийнятих насамперед на рівні Організації Об'єднаних Націй її спеціалізованими організаціями: Міжнародною організацією праці – МОП, ЮНЕСКО, спеціалізованими органами – Економічною та соціальною радою ООН – ЕКОСОП, Управлінням Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців – УВКБ, Міжнародною організацією з міграції – МОМ.

Уряд кожної країни сам визначає напрямки й мету міграційної політики під час розробки комплексу заходів, що регулюють процеси зовнішньої трудової міграції, дотримуючись на цій міжнародних правових стандартів. Водночас кожна країна може виступати як імпортер та як експортер мігрантів. У цьому полягає важлива особливість міжнародної міграції – регулювання такого процесу здійснюється двома (або більше) суб'єктами, які впливають на різні стадії переміщення населення та переслідують різні інтереси. Якщо країна-імпортер робочої сили більшою мірою відповідає за прибуття та використання мігрантів, то у функції країни-експортера робочої сили входить регулювання відтоку й захист інтересів мігрантів за кордоном.

Правове регулювання взаємної зацікавленості країни, що приймають і направляють мігрантів, здійснюється у формі двох- або багатосторонніх міжнародних угод із питань міграції.

Нині значна кількість організацій, насамперед у рамках ООН, а також регіональних угруповань займаються проблемами, пов'язаними з міграцією населення та трудових ресурсів [1; 2, с. 139–140; 3].

Комісія ООН із народонаселення має у своєму розпорядженні відповідний фонд, частина якого використовується на субсидування національних програм у галузі міграції населення. Ряд міжнародних договорів, прийнятих ВООЗ (Всесвітньою організацією охорони здоров'я), містить спеціальні норми, які стосуються фізичного стану робочих мігрантів. У конвенціях ЮНЕСКО мають місце положення, спрямовані на поліпшення освіти мігрантів-робітників і членів їх сімей. Зростає роль Міжнародної організації з міграції (МОМ), метою якої є забезпечення планової міжнародної міграції, її організація. У Західній Європі діяльністю, пов'язаною із забезпеченням і захистом прав робочих мігрантів, займається Міжурядовий комітет із питань міграції.

Основа Конвенції про працівників-мігрантів (переглянута 1949 року) № 97 (далі – Конвенція № 97) і Конвенції про зловживання в галузі міграції та про забезпечення працівникам-мігрантам рівних можливостей і рівного ставлення № 143 (1975 року) (далі – Конвенція № 143) становить визнання державами, що ратифікують вказані документи, рівності останніх незалежно від їх національності, расової приналежності, релігії, статі тощо. Таким

чином, визначається статус мігрантів і забезпечується захист прав робочих мігрантів такими заходами: організацією безкоштовних служб для допомоги мігрантам і забезпечення їх необхідною інформацією; прийняттям заходів проти непевної інформації та пропаганди в питаннях, котрі стосуються імміграції та еміграції громадян; прийняттям заходів, що полегшують всі стадії міграції: від'їздом, переміщенням і прийомом мігрантів; організацією відповідних медичних служб; дозволом переводити на батьківщину заробіток і заощадження робочих мігрантів [4; 5].

Додатки до Конвенції № 97 стосуються найму, розміщення та умов праці мігрантів, питань ввезення мігрантами особистого майна, робочих інструментів та обладнання. Посередницькою діяльністю з працевлаштування мігрантів можуть займатися: наймач або особа, що знаходиться в нього на службі й діє від його імені за наявності дозволу від компетентних органів і під їхнім контролем; приватне агентство, яке отримало на це попередній дозвіл компетентних органів території, на якій такі операції будуть проводитися, за дотримання умов і в тих випадках, які можуть бути передбачені або законодавством цієї території, або угодою між компетентними органами приймальної та спрямовувальної країн [4].

У Конвенції також вказується, що особа або організація, що сприяють незаконній міграції, підлягають відповідному покаранню. У ній підкреслюється також необхідність письмового оформлення трудових контрактів і дотримання права робочих мігрантів на отримання таких документів із зазначенням термінів найму, умов і змісту праці й рівня її оплати.

Міжнародними стандартами передбачено можливість для робочих мігрантів отримати освіту або підвищити кваліфікацію в країні перебування [6].

Відповідно до Конвенції 1975 року, держави повинні виявляти на своїй території нелегальну міграцію та приймати необхідні заходи щодо її зменшення. Конвенція містить вимоги, які пред'являються державам щодо рівності в освіті, зайнятості, соціального забезпечення, участі в профспілках та інших цивільних прав і соціальних гарантій для осіб, що знаходяться на території держави на законній підставі як робочі мігранти або члени їх сімей [5].

Ратифікація зацікавленими державами міжнародних конвенцій, що регламентують процес трудової міграції, є необхідною умовою їх здійснення.

Прийняті на Всесвітніх конференціях ООН, що мають урядовий статус, рішення мають значну вагу й утворюють разом із прийнятими й ратифікованими пактами, протоколами загальну міжнародно-правову базу регулювання та управління міграційними процесами на міжурядовому рівні.

Законодавчі акти в галузі міграції тієї чи іншої країни мають як загальні ознаки, так і нерідко принципові відмінності в залежності від ряду причин: приєдналася чи ні країна до міжнародних актів із питань міграції, рівень соціально-економічного розвитку, проблеми безпеки країни, демографічна ситуація в країні, стан ринку праці [7].

Аналіз міжнародних актів, національного законодавства дозволяє зробити висновок, що міграційна політика містить або пронизує такі загальноприйняті поняття, як екологічна, соціальна, національна й міжнародна політика.

Дослідження процесів міграції в контексті глобалізації дозволяє виділити два підходи (рівні) до вивчення контролю над міграцією. Це – міжнародний і національний рівні. На першому рівні міграційна політика розглядається в контексті міжнародних відносин. У цьому випадку контроль над міграцією інтерпретується як структурна потреба, яка виходить із невідповідності між відкритими, що характеризуються глобальним характером, ринковими силами й закритими, що мають територіальні межі, державними утвореннями.

Аналіз міграційної політики другого рівня (національного) є спробою визначити внутрішні чинники, які формують і визначають конкретну міграційну політику західних держав.

Для розкриття сутності державної імміграційної політики країн Західної Європи проаналізуємо нормативно-правову основу регулювання міграційних потоків.

У Бельгії правову основу регулювання міграції становлять: Закон про в'їзд на територію, проживання, право на поселення та виселення іноземців; Королівський декрет про в'їзд на територію, проживання, право на поселення та виселення іноземців; Королівський декрет, який встановлює процедури, що виконуються Постійною комісією з розгляду апеляцій біженців [7]. У цій країні встановлено, що клопотання про в'їзд повинні бути заявлені після прибуття в країну на пунктах в'їзду або протягом восьми робочих днів після прибуття; клопотання, заявлені із запізненням, не розглядаються – відмова в прийомі пізно поданого клопотання може бути опротестовано тільки перед Державною радою. Прийняття рішення щодо потенційних біженців покладено на міністра внутрішніх справ або його уповноваженого; оцінку обґрунтованості клопотань покладено на Генерального комісара у справах біженців та осіб без громадянства – керівника автономного органу, який перебував у складі міністерства юстиції, а потім під юрисдикцією міністерства внутрішніх справ. У разі негативного рішення заявник повинен виїхати з країни протягом п'яти днів. Примітно, що представники Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй (далі – УВК ООН) у справах біженців можуть проводити власні експертизи таких рішень за своєю ініціативою або за запитом [8].

Законодавча база Великобританії містить два міграційних закони й Імміграційні Правила. На основі цих законів розглядаються питання виїзду, апеляції, позитивного рішення або депортації [9]. Клопотання зазвичай не приймаються до розгляду, якщо заявник може безпечно повернутися в країну, звідки він прибув. Отримавши відмову, заявник не може подати апеляцію, якщо не має чинної візи або дозволу на в'їзд – він повинен покинути країну й оскаржити це рішення вже з-за кордону. Але на практиці не виключається його звернення до Міністерства внутрішніх справ до депортації. Лорд-канцлер (Верховний суддя) вправі звернутися до матеріалів справи й вивчити суть апеляції; обґрунтованість апеляції перевіряє Трибунал.

У Великобританії істотні можливості участі в розв'язанні питань біженців надані Управлінню Верховного комісара ООН; його представники можуть викладати свою думку з розглянутих справ на будь-якій стадії процедури, брати участь у разі розгляду будь-якої апеляції в суді або Імміграційному апеляційному Трибуналі, надавати консультативні послуги. Разом із тим, УВКБ ООН користується цією прерогативою лише у виняткових випадках.

Правове регулювання у сфері міграції Німеччини охоплює норми Конституції Німеччини, закони «Про процедуру надання притулку», «Про проживання», «Про іноземців», виконання яких покладено на Федеральне бюро з міграції та біженців, прикордонну поліцію та Відомство у справах іноземців. Відповідно до встановленої процедури, сторона, яка добивається притулку, допускається до в'їзду в країну прикордонною поліцією, якщо вона прибула з безпечної третьої країни (країни Європейської економічної спільноти, Австрії, Чеської Республіки, Фінляндії, Норвегії, Польщі, Швеції, Швейцарії). В'їзд також дозволяється, якщо шукає притулок особа, що вже користувалася захистом від переслідувань в іншій державі [10].

У Німеччині у всій політико-правовій діяльності, окрім Федерального бюро з міграції та біженців, бере участь представник УВК ООН, який має право бути присутнім у разі розгляду справи. Іноземець, що прибув у пошуках

притулку, має право контактувати з представництвом УВК ООН. Управління бере участь у розгляді питань, що стосуються надання притулку, шляхом подання офіційних заяв у відповідні судові органи країни. З певними обмеженнями імігранти, які перебувають на території Німеччини, зможуть отримувати соціальну допомогу або допомогу Hartz IV тільки через п'ять років після в'їзду й проживання в країні й за умови, якщо вони не працюють. Обмежувальні заходи (жорсткість прикордонного контролю, скорочення терміну розгляду заяв) скоротили число заявників, але не послабили привабливості країни для біженців. Частка Німеччини за кількістю імігрантів в Європейському Союзі зростає [1].

Усе більшу актуальність набуває питання про німецьке громадянство, яке впливає на політичну ситуацію: соціал-демократи, ліберальні демократи й «зелені» – прихильники допущення подвійного громадянства, а християнські демократи – рішучі супротивники.

Розв'язання проблем біженців і мігрантів у Данії ведеться на підставі закону й декрету про іноземців. Рішення щодо обґрунтованості клопотань про притулок приймає датський директорат у справах іноземців. Клопотання про притулок подаються в пунктах в'їзду прикордонної поліції, яка проводить попереднє опитування заявників. Закон про іноземців передбачає надання статусу де-факто для осіб, клопотання про притулок яких близькі за змістом до клопотань біженців або містять інші серйозні мотиви. У цьому випадку міністр внутрішніх справ може надати посвідку на проживання з гуманітарних міркувань.

Міграційна політика в Іспанії базується на законі про притулок, Королівському декреті. У цій країні виконання таких актів покладено на Об'єднане управління з питань притулку й біженців. Проблеми мігрантів розв'язує Міжвідомча комісія з питань притулку й статусу біженців. Були зроблені практичні заходи до прискорення розгляду як обґрунтованих, так і явно обманних клопотань. На відміну від інших країн, згідно з іспанським законодавством існує поділ між визнанням статусу біженця (відповідно до Міжнародної Конвенції про статус біженців (1951 рік), до якої Україна приєдналась у 2002 році) [11] і наданням притулку. Визнання статусу біженця можливо за тими, хто відповідає критеріям Конвенції за своєю природою чисто декларативно, тоді як надання притулку тягне за собою юридичні зобов'язання обох сторін. Відповідно до внутрішнього законодавства, надання притулку визначено як вибірковий захист із боку держави [7].

У Норвегії законодавча база містить Закон і Декрет про іноземців, реалізація яких покладена на Директорат імміграції Міністерства юстиції. Рішення за клопотаннями приймаються зазначеним Директоратом на основі матеріалів поліцейського опитування. Слід звернути увагу на такий факт: особи, що отримали гуманітарний статус, не мають права на воз'єднання сімей. Таке законне право виникає тільки під час отримання постійної посвідки на проживання [2, с. 140].

Політико-правова основа регулювання вимушеної міграції у Фінляндії містить Закон і Декрет про іноземців, а також декрети, що стосуються функцій Міністерства внутрішніх справ, Уповноваженого із захисту честі й гідності іноземців та Апеляційної комісії (незалежний юридичний орган). Виконанням правових функцій займаються Міністерство внутрішніх справ та Апеляційна комісія. Всі особи, що шукають притулок, проходять співбесіду в органах поліції. Після прийняття рішення про відмову в притулок віддається розпорядження про депортацію [7].

Законодавча база Франції містить Указ, що стосується умов в'їзду й перебування іноземців у Франції, Закон про створення Французького Управління по захисту біженців та осіб без громадянства (ФУЗБ) і його підзаконних актів. Останньою великою реформою імміграційного законо-

давства було прийняття Закону 1998 року, внесеного до Національних зборів Франції міністром внутрішніх справ країни.

Урядом Франції з політичних причин періодично проводяться широкомасштабні амністії, які допомагають врегулювати положення великої кількості нелегальних мігрантів. Перша амністія була проведена в 1982 році після перемоги Ф. Міттерана на президентських виборах. Рішення про другу велику амністію було прийнято в 1997 році після перемоги коаліції соціалістів, «зелених» і комуністів. Зі 140 тис. заяв із проханням про врегулювання положення 80 тис. були прийняті урядом, 60 тис. – відхилено [12].

Слід підкреслити, що міграційне законодавство національного рівня західних країн базується на міжнародно-правовій основі та єдиних принципах, закріплених у міждержавних актах, таких, як Шенгенська угода, Маастрихтська й Амстердамська угоди.

Першим важливим кроком до Європейської єдності була Шенгенська угода між шістьма європейськими країнами, яка виконується з 26 березня 1995 року. Вона передбачає скасування прикордонного контролю на кордонах країн, які входять до Шенгену. Жодній із держав-членів угоди не дозволяється здійснювати постійний прикордонний контроль на кордонах з іншими державами-членами. Угода передбачає, що прикордонний контроль всередині Шенгенської території може бути введений знову у випадку серйозної загрози національній безпеці держави-члена угоди. Підписання Шенгенської угоди визначило єдину візову політику. Шенгенські візи видаються будь-якою державою-членом, що дозволяє особам, які не є громадянами Європейського союзу, пересуватися в межах всієї цієї території.

Важливу роль у регулюванні міграційної політики відіграє Маастрихтська угода 1992 року, що визначає принципи розширення співробітництва між державами-членами Європейського союзу у сфері міграції та безпеки.

Амстердамська угода 1997 року передбачає вироблення єдиної політики щодо міграції, яка тепер входить до компетенції Європейської економічної спільноти (далі – ЄЕС). Це, однак, не означає, що національні держави повністю позбавляються такої компетенції. Відповідно до принципу субсидіарності, вони можуть продовжувати застосовувати національну політику щодо загальноєвропейського законодавства [7].

Основними заходами ЄЕС у сфері протидії нелегальній міграції є: вдосконалення прикордонного контролю на зовнішньому кордоні між Європейським союзом і рештою країн; приведення у відповідність національних законів, спрямованих на боротьбу з нелегальною міграцією; тісне співробітництво поліції країн-членів у разі боротьби з нелегальним переміщенням людей та уніфікація кримінальних законів, що передбачають відповідальність за такий злочинний бізнес в Європі.

Висновки. Одним з основних пріоритетів Європейського союзу у сфері міграційної політики має бути сприяння розвитку країн проходження, щоб стабілізувати їх населення.

В області контролю над міграційними потоками кожна країна повинна залишатися вільною у визначенні своїх можливостей щодо інтеграції та числа іноземних громадян, яких вона може прийняти.

На різних історичних етапах у міграційній політиці зарубіжних держав переважала та чи інша її складова частина, яка й визначала її сутність в аналізованій період. У сучасних умовах цією складовою частиною є міграційна політика, яка характерна для більшості розвинених країн, що виявляють великий інтерес до мігрантів: їх національність, професія, кваліфікація, вік, сімейний стан і тому подібне. На останні характеристики звертається особлива увага як з урахуванням ситуації на ринку праці, так і виходячи з демографічних міркувань, що особливо характерно для Австралії, Канади, Аргентини, Німеччини й інших.

ЛІТЕРАТУРА

1. Міграційне право України : підручник / С. М. Гусаров, А. Т. Комзюк, О. Ю. Салманова та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, чл.-кор. НАПрН України С. М. Гусарова. Харків : Дім реклами, 2016. 296 с.
2. Ткач В. Ю. Європейський ринок праці в системі міжнародної міграції трудових ресурсів. *Економіка АПК*. 2012. № 2. С. 138–143.
3. MacDonald John M., Hipp John R., Gill, Charlotte. The Effects of Immigrant Concentration on Changes in Neighborhood Crime Rates. *Journal of Quantitative Criminology*. 2 June 2012. № 29 (2). P. 191–215.
4. Конвенція про працівників-мігрантів (переглянута 1949 року) № 97 : Документ від 24 червня 1975 року № 993_159. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_159#Text (дата звернення: 05.07.2020).
5. Конвенція про зловживання в галузі міграції і про забезпечення працівникам-мігрантам рівних можливостей і рівного ставлення № 143 : Документ від 24 червня 1975 року № 993_163. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_163#Text (дата звернення: 05.07.2020).
6. Кондрат'єв Я. Ю., Римаренко Ю. І., Олєфір В. І. Основи міграцієзнавства : навчально-методичний посібник. Київ : Ін-т держави і права НАН України, 2000. 424 с.
7. Колев Г. В. Міграційна політика європейських країн. Київ : Генеза, 2016. 89 с.
8. Малиновська О. А. Міграційна політика Європейського союзу: виклики та уроки для України. Київ : НІСД, 2014. 48 с.
9. Castles S., Haas de H., Miller M., The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World. London : Guilford Publications, 2015. 401 p.
10. Карачурина Л. Б. Німеччина: як керувати мігрантами. *Сучасна Європа*. 2009. № 2. С. 18–33.
11. Конвенція про статус біженців : Документ від 10 січня 2002 року № 995_011. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення: 05.07.2020).
12. Khosrokhavar Farhad. Anti-Semitism of the Muslims in France: the case of the prisoners. 5 July 2016. *Stanford University*. URL: <https://stanford.edu/dept/france-stanford/Conferences/Islam/Khosrokhavar.pdf>.